

УДК 821.111–31.09”18” Е. Бронте : 7.033.52 : 801.631.5

РОМАН «БУРЕВЕРХИ» ЕМІЛІЇ БРОНТЕ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ГОТИКОЗНАВСТВА

Христина ПАСТУХ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Окреслено напрями сучасного готикознавства, представлено дискусії різних дослідників та їхні погляди на шляхи розвитку літературної готики. Зроблено короткий огляд напрацювань учених з проблем готичної поетики в українському, російському, польському та англійському літературознавстві. Особливу увагу звернено на роман «Буревіхи» Емілії Бронте, в якому елементи готичної поетики відіграють провідну роль на різних рівнях багатопланового твору.

Ключові слова: готика, поетика, фантастика, роман, автор, текст, бронтезнавство.

Усвідомлення можливостей готичної поетики полягає не лише в увазі до фантастики як витвору глибинних пластів людської психіки – підсвідомості, а й у її етичній основі. Це – споконвічна проблема колізії добра і зла, символізована у прадавніх письмових текстах, зокрема у міфі про Ормузда й Агримана. Ота світова тема в різні історичні епохи виявлялась у розмаїтті форм словесності – усної (казки, балади) і писемної (літературні жанри з готичним забарвленням). З’ясування природи готичної поетики спонукає до подальших студій цього феномена як інтегрального елементу світового мистецтва.

Уже зачинатель нової української літератури – Іван Котляревський, за свідченням С. П. Стеблін-Камінського, цікавиться творами англійських готиків. «Бібліотека Котляревського складалася з кількох латинських та французьких авторів класичної доби, а російські книжки були здебільшого перекладні романи письменників, що були тоді в ходу: Августа, Лафонтена, Дюкре-Дюменіля, Коттень, Жанліс, **Радкліфф**. <...> Були в нього і “Дон-Кіхот” (у перекладі Жуковського), і “Жільбляз де Сантолана” Лесажа, і навіть сховані на задній полиці “Пригоди кавалера Фоблаза”, “**Монах**” та ін. Згодом число книг зросло за рахунок романів В. Скотта і Ф. Купера...» (вирізнення шрифтом наше. – Х. П.) [17, с. 91].

Сестри Бронте – Шарлотта, Емілія та Анна – знаходили елементи готичної поетики не лише у класичних «готиків» – від Уолпола до Метьюріна, а й у далеких їхніх прародичів – у Шекспіра й Мільтона, а також у романтиків – Джорджа Байрона і Вальтера Скотта. Вальтером Скоттом захоплювався Тарас Шевченко, а особливо Микола Гоголь і Пантелеймон Куліш. Зіставленню творів

цих двох останніх з романами англійського автора присвячена спеціальна монографія Романи Багрій [1].

На підставі німецькомовного дослідження В. Дібеліуса про поетику англійського романтизму, французькомовної монографії Р. В. Гартленда (R. V. Hartland) «Вальтер Скотт і френетичний роман» та своїх власних спостережень Р. Багрій перелічила риси англійської готичної школи у Скоттових романах: «Замилування таємничістю і напруженням дії, схильність до сцен із катами й тортурами, циганами, чорна магія й чаклунство, мальовничі краєвиди в бурю, таємничі злодії, нічні пейзажі, тумани, руїни, криївки, розсувні стіни, як в романах Радкліфф, вірші перед кожним розділом та рясно розкидані по всьому тексту балади й поеми, що мають створювати особливий настрій» [1, с. 29].

Дослідження власне англійського готичного твору почалося лише у ХХ столітті у 1906 році Леся Українка у статті «Утопія в белетристиці» проаналізувала роман Едварда Бульвера-Літтона «The Coming Race» («Прийдешня раса»). Блискучий знавець західноєвропейських мов і літератур Михайло Рудницький у 30-х роках переклав у скороченому форматі роман Емілії Бронте «Wuthering Heights» і назвав його досить вдалим неологізмом «Буреверхи». У вступній статті до цього видання (1933) «Слово про авторку» перекладач, котрий виступив під криптонімом М. Р., на чотирьох сторінках друку спромігся у сконцентрованій формі дати образ особистості письменниці і влучно визначити головні прикмети її «несамовитого твору», характеризуючи його як «архівір світової літератури» [10, с. 3].

Наукове зацікавлення західноєвропейською готикою у 90-х роках ХХ століття та у перше десятиліття ХХІ віку в українській літературі пов'язане з відкриттям оригінальних пластів національної готики, джерелами якої є український фольклор. Для її вивчення необхідно звернутися до напрацювань у галузі готичної поетики у західноєвропейському літературознавстві й передусім в англійському. Ця тенденція виразно відчутна у назві й у змісті статті І. Лімборського [9, с. 157–162], а також у розвідці І. Качуровського [7, с. 59–67]. Обидві праці на той час справляли враження новизни. Зокрема, І. Лімборський знайшов у повісті Тараса Шевченка «Художник» ремінісценції з роману Анни Радкліфф «Лісовий роман», а І. Качуровський зробив влучні спостереження над жанровими модифікаціями багатьох готичних творів західноєвропейської літератури, назвав теж низку українських оповідань з елементами готичної поетики. Доби́рки українських творів малої прози цього типу (а вони вийшли вже чотирма виданнями) супроводжуються лаконічними, але оригінальними нотатками В. Пахаренка [14, с. 795] про природу літературної готики, Ю. Винничука [4, с. 3–8], В. Шевчука [18, с. 6–10]. Ю. Винничук висловив думку, що гумористичне забарвлення української готики відрізняє її від більш похмурої західноєвропейської. В. Шевчук простежив тяглість української готичної фантастики від літописів, життя святих до химерної прози і магічного реалізму.

Новий етап українського літературознавства у вивченні західноєвропейської готики й англійської зокрема становить поява у 2000–2001 роках ґрунтовних кандидатських дисертацій О. Матвієнко та Н. Поліщук. Дослідження Ольги Матвієнко [11] присвячене проблемам теорії та історії англійського готичного

роману й побудоване на своєрідному виборі художніх текстів для аналізу, а також дотичної до них англійської та російськомовної літератури. Те саме можна сказати й про на рік молодшу кандидатську дисертацію Н. Поліщук [15]. У ній поліаспектність тлумачення світового образу Вічного Жида характеризується широким діапазоном охопленого матеріалу, модифікованого на різних етапах літературних напрямів і жанрів до постмодернізму включно, та глибиною проникнення у міфологічно-філософський сенс символічного образу. Дослідниця виходить поза межі західних літератур зіставленням аналізованого світового образу з Марком Проклятим – протагоністом однойменного роману Олекси Стороженка. Цей роман та деякі оповідання його автора в готичному аспекті розглядає у своїй кандидатській дисертації С. Решетуха [16]. Варто також у цьому контексті назвати ім'я Галини Пагутяк – яскравої письменниці нової літературної генерації. Їй властиві фантастично-символічна манера письма, потяг до містики та безнастанних пошуків спасіння людської душі у хаосі буття. Уперше вибрані твори письменниці «Захід сонця в Урожі» вийшли у світ 2003 року, а друге видання, перероблене і доповнене, у 2007 році [13].

У 1987 році у видавництві «Дніпро» вийшов роман «Джейн Ейр» Шарлотти Бронте з післямовою Тамари Денисової. Друге видання цього роману передруковано у 2004 році [3]. Тамарі Денисовій удалося дати промовисту інформацію про долю й славу «Джейн Ейр», проаналізувати художню тканину цього твору, його жанрові нюанси й проблематику, заговорити про «секрети високої прози» Шарлотти Бронте, виокремлюючи у романі елементи готичної поезики.

Варто також звернути особливу увагу у такому контексті на роман «Буревіхи» (1847) Емілії Бронте, англійської письменниці XIX століття, який належить до низки творів, що вважаються вершинами світового письменства. У цьому романі оригінально поєднані різні художні напрями, зокрема окремий аспект дослідження становить пласт готичних елементів, які можна розглядати на численних рівнях багатопланового твору. У глибокій і оригінальній фаховій статті Ольги Бандровської про роман «Буревіхи» [2, с. 3–18] цікаво відтворено картину «критичного урагану», що утворився контрверсійними поглядами на цей твір, розглянуто концептуальність персонажів роману. Можна теж говорити про таке явище, як англійське бронтезнавство, засвідчене спеціальними монографіями й збірниками статей. Вони дають уявлення про напрями, методи й жанри цих автохтонних досліджень. Монографія Д. П. Варми «Готичний племін» [30] – це своєрідна історія літературного екстремізму, його тягlosti від романтизму до сюрреалізму. У книзі М. Саммерса «Пошуки готики» [27] з'ясовано обставини виникнення готичного роману в атмосфері романтизму та його видозміни в інших напрямках. Генезу готичної поезики з'ясовує і Девід Пантер у монографії «Література страху» [25]. Дослідник скрупульозно студіює подібність мотивів романтичної поезії з мотивами готичних романів. Є у цього вченого теж монографія про «вивихи» у готичній літературі стосовно загальноприйнятих моральних норм [24]. Усі три монографії взаємодоповнюються.

У монографічній студії Д. Ван Гент «Англійський роман: форма і функція» [29] у розділі «Про “Буреверхи”» авторка зосереджує увагу на складності інтимних відносин персонажів. Стосунки ці табуйовані суспільством, хоч вони не сексуальні, а є колізіями між духом і душею, між світом даним і світом іншим. Такі відносини героїв роману набувають моторошного, екзистенційного характеру й готичного забарвлення.

Цінними є різноаспектні збірники статей про роман Емілії Бронте. Кращі статті чи уривки з більших праць, написаних у ХХ столітті, зібрав і видав Т. А. Воглер (Т. А. Vogler) [28]. Тут передруковано статтю Вірджинії Вульф з 1926 року про співвідношення «Джейн Ейр» з «Буреверхами», в якій авторка вбачає складність інтерпретації роману Емілії Бронте в тому, що він поетичніший від найкращого роману її сестри і відзначається універсальним сенсом тексту. Символіку двох домів у «Буреверхах» розкрито у статті Девіда Сесіля. В оселі на Буреверхах живуть «діти бурі», а «діти миру» – у Долині Дроздів. Осягнення рівноваги у колізіях між цими «дітьми» проектується на космічну рівновагу. Ч. Сенгер досліджує генеалогію персонажів у відповідній схемі двох домів і родів. Дж. Гудрідж накреслює географічну карту зображеного простору. Ідею поєднання конкретики й універсальної сфери роману обґрунтовує у своїй статті А. Кеттл.

Лише про один твір – «Буреверхи» Е. Бронте – різноманітні матеріали видала П. Стоунмен [32]. Гендерний підхід деяких авторів до тлумачення сутності персонажів як такий заінтригує, але тенденційні натяжки не дають, зрозуміло, обґрунтованих результатів. Так, в уяві Сандри Гілберт покусання псом юної Кетрін означає ініціацію, яка перетворює дівчину-підлітка в жінку. Таких натяжок немає у статті Н. М. Якобса, котрий теж порушує гендерну проблему, розрізняючи простір чоловічий (простір тиранії) і простір жіночий. Замкнута кімната у домі на Буреверхах – то «епіцентр демонічної енергії дому».

В англійському бронтезнавстві існують протилежні оцінки готичних протагоністів, особливо Хіткліфа й Едгара Лінтона. «Вибілюють» першого з них та очорнюють другого і навпаки. Можна погодитися з Фредеріком Карлом, що Хіткліф – «типовий готичний протагоніст, чорніший характером, ніж зовнішністю» [22, р. 158], та аж ніяк він не є «фігурою з мелодрами». Зацікавлює думка, що у своїй мані деструктивності Хіткліф «виступає проти самого себе» [22, р. 153].

Назагал англійському літературознавстві притаманні тяглість і систематичність у дослідженні історії готичного роману взагалі та проблем бронтезнавства зокрема. У російському і польському літературознавстві є цінні праці з вищезгаданих проблем. Російська інтелектуальна еліта ще на початку ХІХ століття швидко реагувала на появу англійських готичних романів, з'являлися їхні переклади. У 1945 році у тритомній «Истории английской литературы» Г. Є. Єлістратової є розділ «Готичний роман». Епохальним було видання в одному корпусі творів «Замок Отранто» Гораса Уолпола, «Закоханий диявол» Жака Казота й «Ватек» Уільяма Бекфорда, що його підготували В. М. Жирмунський і Н. А. Сігал, додавши ґрунтовну супровідну статтю [6, с. 251–284]. Згадані романи чи повісті проаналізовано на тлі літературних явищ другої половини ХVІІІ століття – явищ преромантизму. Другим фундаментальним російськомовним

виданням англійської готики у 80-ті роки був переклад роману Ч. Р. Метьюріна «Мельмот-Блукач» [12] зі вступною статтею М. П. Алексєєва.

Супровідна стаття З. Гражданської до мінського видання (1960) роману Емілії Бронте виконана в атмосфері того часу, що виявилось у настирливому підкресленні моментів класової боротьби і реалізму й нехтуванні інших складників жанру. У другому, московському перевиданні цього твору ці тенденції зглажені [5]. У 1978 році у Москві захищено дисертацію з проблем готики як явища преромантизму [8].

Польське літературознавство також має певні заслуги у вагомих дослідженнях готики. Чимало оригінальних міркувань про готику в літературі, образотворчому мистецтві й у кіно (частково у сучасному кошмарному) висловила у різновекторній книзі М. Яніон [21]. Більш конкретно є монографія Адама Рустовського про етапи та особливості еволюції так званої «нової готики» в умовах її співіснування з романтизмом і реалізмом та різними естетико-філософськими вченнями [26].

На широкому історико-літературному тлі окремий готичний роман – «Буревірки» Емілії Бронте – розглянув у вступній статті до його польського перекладу Ян Блонський [19, s. V–СХХІІ].

Матеріали міжнародної конференції з готичної проблематики, яка відбулася 15–18 травня 2001 року у Лодзі, були надруковані солідною книгою під назвою «Навколо готицизмів» [31]. Сюди ввійшли реферати зарубіжних учених – мадридського професора Мануеля Агвірре «Геометрія страху» про використання простору у готичній літературі, а також шведського Івонне Леффлер – «Сучасний хорор як гра задоволення». Словак Штепан Людвік говорив про калейдоскоп генетичних форм у популярних течіях готицизму. Проблематику готичного простору, заініційовану іспанським ученим, продовжила з польського боку Агнешка Іздебська доповіддю «Готичні лабіринти».

У перекладі на польську мову, крім творів готичних авторів, вийшли цінні праці, зокрема естетичний трактат XVIII століття Едмунда Берка [20], на якому значною мірою ґрунтувалася готична поетика, а також монографія італійського професора Маріо Праца про готичні пристрасті, демонізм та смерть [23].

Різноманітні сфери готичної поетики були осмислені у численних працях, це свідчить про невгасимий інтерес до усього, що живе підсвідомо у закутках людської душі – до таємничого, моторошного, оповитого флером містики і фантастики. Прагнення відчувати, як кров застигає в жилах від жаху, чи отримати певну дозу адреналіну від неминучої небезпеки здавна притаманне людині будь-якої культурно-історичної доби. Це й пояснює різновекторну діяльність дослідників літературної готики, зокрема сучасних, у напрямі висвітлення питання готичної поетики у різних контекстах.

Список використаної літератури

1. Багрий Р. Шлях сера Вальтера Скотта на Україну. («Тарас Бульба» М. Гоголя і «Чорна рада» П. Куліша в світлі історичної романистики В. Скотта) : нарис / Романа Багрий ; [пер. з англ. Л. Шаріна]. – К. : Редакція журналу «Всесвіт», 1999. – 206 с.

2. *Бандровська О.* «Грозвий перевал» Емілі Бронте в культурному просторі вікторіанської Англії / Ольга Бандровська // Бронте Е. Грозвий перевал : роман / Е. Бронте ; [пер. з англ. Д. О. Радієнко]. – Харків : Фоліо, 2006. – С. 3–18.
3. *Бронте Ш.* Джен Ейр : роман / Шарлотта Бронте ; [пер. з англ. П. Соколовський; передмова й примітки Т. Н. Денисової]. – Харків : Фоліо, 2004. – 479 с.
4. *Винничук Ю.* У зачарованім люстрі (замість передмови) / Юрій Винничук // Потойбічне : українська готична проза ХХ ст. – Львів : Піраміда, 2005. – С. 3–8.
5. *Гражданская З. Т.* Эмилия Бронте и её роман «Грозовой перевал» / З. Т. Гражданская // Бронте Э. Грозовой перевал / Э. Бронте. – М. : Правда, 1988. – С. 5–11.
6. *Жирмунский В. М.* У истоков европейского романтизма / В. М. Жирмунский, Н. А. Сигал // Гораций Уолпол. Замок Отранто; Жак Казот. Влюбленный дьявол; Уильям Бекфорд. Ватек. – Ленинград : Наука, 1967. – С. 251–284.
7. *Качуровський І.* Готична література та її жанри / Ігор Качуровський // Сучасність. – 2002. – № 5. – С. 59–67.
8. *Ладыгин М. Б.* Английский «готический» роман и проблемы предромантизма : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук: спец. 10.01.05. «Литература стран Западной Европы, Америки и Австралии» / М. Б. Ладыгин. – М., 1978. – 16 с.
9. *Лімборський І.* Західноєвропейський готичний роман і українська література / Ігор Лімборський // Всесвіт. – 1998. – № 5–6. – С. 157–162.
10. *М. Р.* Слово про авторку / М. Р. // Бронте Е. Буреверхи (повість) / Емілія Бронте ; [пер. з англ. М. Рудницький]. – Львів : Діло, 1933. – С. 3–6.
11. *Матвієнко О. В.* Традиції готики в англійській літературі ХІХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн» / О. В. Матвієнко. – Львів, 2000. – 20 с.
12. *Метьюрин Ч. Р.* Мельмот-Скиталець / Чарльз Роберт Метьюрин ; [втор. изд., перевод А. М. Щадрина]. – М. : Наука, 1983. – 704 с.
13. *Пагутяк Г.* Захід сонця в Урожі : романи, повісті, оповідання, новели / Галина Пагутяк ; [2-ге вид., переробл. і доп.]. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 368 с.
14. *Пахаренко В.* Герць зі страхом / Василь Пахаренко // Антологія українського жаху ; [упор. В. Пахаренко]. – К. : Асоціація підтримки української популярної літератури, 2000. – С. 795.
15. *Поліщук Н.* Функціонування мотиву Агасвера у контексті традиційної структури / Надія Поліщук // Сервантес і проблеми розвитку європейської прози : зб. наук. праць. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – Вип. 1. – С. 161–170. – (Серія «Проблеми світової літератури»).
16. *Решетуха С. А.* Проза Олекси Стороженка : жанрово-стильові особливості. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / С. А. Решетуха. – Львів, 2007. – 20 с.
17. *Стеблін-Камінський С. П.* Спогади про І. П. Котляревського / С. П. Стеблін-Камінський // Іван Котляревський у документах, спогадах, дослідженнях. – К. : Дніпро, 1969. – С. 91–110.
18. *Шевчук В.* У світі фантазій українського народу / Валерій Шевчук // Українська готична проза ХІХ ст. / [уклав Ю. Винничук]. – Львів : Піраміда, 2006. – С. 6–10.
19. *Błoński J.* Wstęp / Jan Błoński // Brontë E. Wichrowe wzgórze / Emily Brontë. – Wrocław : Ossolineum, 1990. – S. V–CXXXII.
20. *Burke E.* Dociekania filozoficzne o pochodzeniu naszych idei wzniosłości i piękna / Edmund Burke. – Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1968. – 205 s.

21. Janion M. Romantyzm. Rewolucja. Marksizm / Maria Janion. – Gdańsk, 1972. – 450 s.
22. Karl R. F. The Brontës : the Outsider as Protagonist / R. F. Karl // The Victorian Novel / [ed. by H. Bloom]. – Philadelphia : Chelsea House Publishers, 2004. – P. 147–169.
23. Praz M. Zmysły, śmierć i diabeł w literaturze romantycznej / Mario Praz. – Warszawa, 1974. – 541 s.
24. Punter D. Gothic Pathologies : The Text, the Body and the Law / David Punter. – New York : St. Martin Press, 1998. – 152 p.
25. Punter D. The Literature of Terror : A History of the Gothic Fiction from 1765 to the Present Day / David Punter. – London ; New York : Longman, 1980. – 450 p.
26. Rustowski A. Angielska powieść gotycka doby wiktoriańskiej / Adam Rustowski. – Katowice : Drukarnia Uniwersytetu Śląskiego, 1977. – 123 s.
27. Summers M. The Gothic Quest : a History of the Gothic Novel / Montague Summers. – London : The Fortune Press, 1938. – 443 p.
28. Twentieth Century Interpretations of Wuthering Heights : a Collection of Critical Essays / [ed. by T. A. Vogler]. – N. J. : Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, 1968. – 122 p.
29. Van Ghent D. The English Novel : Form and Function / Dorothy Van Ghent. – New York ; Chicago ; San Francisco ; Toronto ; London : Holt, Rinehart and Winston, 1964. – 474 p.
30. Varma D. The Gothic Flame : Being a History of the Gothic Novel in England : its Origin, Efflorescence, Disintegration and Residuary Influences / Devendra Varma. – New York : Russel and Russel, 1957. – 264 p.
31. Wokół gotycyzmów : wyobrażenia, groza, okrucieństwo / [red. G. Garda, A. Izdebska]. – Kraków : TA i WPN Universitas, 2002. – 337 s.
32. Wuthering Heights / [ed. by P. Stoneman]. – New York : St. Martin's Press, 1993. – 222 p.

Стаття надійшла до редакції 18.04.2012

Прийнята до друку 30.04.2012

EMILY BRONTË'S NOVEL «WUTHERING HEIGHTS» IN THE CONTEXT OF MODERN GOTHIC LITERARY CRITICISM

Khrystyna PASTUKH

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, Ukraine, 79000*

Trends of modern Gothic literary criticism are outlined and discussions of various researches and their views on the ways of literary Gothic development are represented in the article. Brief review of scientists' works on problems of the Gothic poetics in the Ukrainian, Russian, Polish and English literary criticism is made. Especial attention is paid to Emily Brontë's novel «Wuthering Heights» where elements of the Gothic poetics are expressed prominently on different levels of multiplanned work.

Key words: Gothic, poetics, fantasy, novel, author, text, Brontë literary criticism.

**РОМАН ЭМИЛИ БРОНТЕ «ГРОЗОВОЙ ПЕРЕВАЛ» В КОНТЕКСТЕ
СОВРЕМЕННОГО ГОТИКОВЕДЕНИЯ****Кристина ПАСТУХ***Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

В статье определены направления современного готиковедения, представлены дискуссии разных исследователей и их взгляды на пути развития литературной готики. Произведен краткий обзор работ ученых с проблем готической поэтики в украинском, русском, польском и английском литературоведении. Особенное внимание обращено на роман Эмили Бронте «Грозовой Перевал», в котором элементы готической поэтики отыграют важную роль на разнообразных уровнях многопланового произведения.

Ключевые слова: готика, поэтика, фантастика, роман, автор, текст, бронтеведение.

